

บทที่ 5

บทสรุป

ปรากฏการณ์ของกลุ่มบุคคลที่ถูกเรียกขานว่า "ชนชั้นกลาง" ในสังคมไทย แม้ดูเหมือนจะมีผู้กล่าวถึงอยู่ไม่น้อย แต่ส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถึงบนความเข้าใจแบบง่าย ๆ นั่นคือ การเข้าใจว่า คนกลุ่มนี้มีใช้ชนชั้นบน และมีใช้ชนชั้นล่าง โดยมิได้คำนึงถึงความเหมาะสมหรือเกณฑ์ในการแบ่งแยกพวกเขาออกจากคนสองชนชั้นดังกล่าว นั่นเท่ากับว่า ชนชั้นกลางที่กล่าวถึงอาจขาดนัยของการอธิบายจากรากฐานความเป็น "ชนชั้น" ทางทฤษฎี

"ชนชั้นกลาง" ที่กล่าวโดยมีนัยทางทฤษฎีที่มีอยู่ สามารถอธิบายได้จากแนวคิดทฤษฎีเพียง 2 แนวทาง ได้แก่ แนวคิดวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ และแนวคิดวิเคราะห์แบบเวเบอร์เรียน

แนวคิดวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์มีอิทธิพลต่อการศึกษาเรื่องชนชั้นในสังคมไทยมานานแล้ว แต่เนื่องจากส่วนใหญ่เน้นการวิเคราะห์บนรากฐานการศึกษาในระบบ 2 ชั้นชั้น ทำให้การพิจารณาฐานะและบทบาทของชนชั้นกลางถูกละเลยไป แม้มีการศึกษาถึงคนกลุ่มนี้อยู่บ้างในงานของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ แต่นัยของการกล่าวถึงก็คือ การพิจารณาให้พวกเขาเป็นชนชั้นนายทุน เป็นชนชั้นที่ก่อตัวขึ้นท่ามกลางสังคมศักดินา เป็นชนชั้นกลางของสังคมศักดินา ซึ่งนั่นหมายความว่า ความเป็น "กลาง" ดังกล่าวเป็นสภาวะชั่วคราวของกลุ่มชน ซึ่งเมื่อสังคมได้พัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมแล้ว พวกเขาจะกลายเป็นชนชั้นผู้ยึดกุมปัจจัยการผลิตหรือชนชั้นบนในสังคมทุนนิยมต่อไป

การยอมรับฐานะและบทบาทของชนชั้นกลางมีปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวางในงานของนักสังคมวิทยาที่อาศัยแนวคิดแบบเวเบอร์เรียนเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ แต่เนื่องจากงานสำคัญที่นักคิดกลุ่มนี้พยายามนำเสนอคือ การค้นหาเครื่องชี้วัดทางชนชั้นที่หลากหลาย โดยส่วนใหญ่ยอมรับคล้าย ๆ กันว่า อาชีพเป็นตัวบ่งชี้สถานภาพที่ดีที่สุด เพราะอาชีพสามารถสะท้อนให้เห็นทั้ง

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสภาพทางสังคมและเนื่องจากการจัดแบ่งกลุ่มชนตามแนวคิดนี้เน้นเพียงการจัดระเบียบชนชั้นทางสังคม แต่ไม่เน้นความเคร่งครัดในเรื่องของเกณฑ์วัด ดังนั้น การกำหนดฐานะของชนชั้นกลางในงานต่าง ๆ ตามแนวคิดนี้ จึงขาดบรรทัดฐานในการกล่าวถึงร่วมกัน งานที่กล่าวถึงชนชั้นกลางโดยมีเนื้อหาของความเป็น "ชนชั้น" ที่คล้ายคลึงกับแนวคิดมาร์กซิสต์จึงมีปรากฏให้เห็นมีอยู่น้อยมาก และที่มีอยู่ก็สามารถอธิบายได้เพียงการกำหนดว่า ชนชั้นกลางประกอบด้วยคนกลุ่มใดบ้าง

แนวคิดมาร์กซิสต์ที่ยอมรับฐานะและบทบาทของชนชั้นกลางในสังคมทุนนิยม เริ่มปรากฏชัดภายหลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เมื่อคนทั่วไปได้กล่าวถึงคนกลุ่มนี้อย่างกว้างขวาง การนิยามชนชั้นกลางตามแนวคิดนี้ ยอมรับว่า คนกลุ่มนี้อาจไม่สังกัดอยู่ในชนชั้นนายทุน (ซึ่งเป็นชนชั้นบน) และอาจไม่สังกัดอยู่ในชนชั้นกรรมาชีพ (ซึ่งเป็นชนชั้นล่าง) และการดำรงอยู่ของพวกเขา มีบทบาทอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนให้อุดมการณ์ทุนนิยมกลายเป็นอุดมการณ์ที่ถูกยอมรับอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้แม้มาร์กซิสต์กลุ่มนี้จะปฏิเสธการใช้เกณฑ์ทางอาชีพเป็นเครื่องวัด โดยพิจารณาให้ใช้เกณฑ์วัดจากความเหมือนในด้านพื้นฐานทางวัตถุแทน แต่การกล่าวถึงรายได้และความมั่นคงในงานก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์แบบเวเบอเรียน นั่นย่อมหมายความว่า มาร์กซิสต์กลุ่มนี้ได้มีการประยุกต์เครื่องมือในการจัดแบ่งชนชั้นตามแนวคิดแบบเวเบอเรียนมาใช้ในการนิยามชนชั้นกลางที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทย เพื่อให้ใช้อธิบายสิ่งที่ดำรงอยู่จริงในสังคม

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่การนิยามชนชั้นกลางจากทั้งสองแนวคิดวิเคราะห์จะกำหนดให้คนกลุ่มเดียวกันสังกัดอยู่ในชนชั้นกลาง นั่นคือ พ่อค้า (รายย่อย) และคนงานปกขาว (ผู้ประกอบวิชาชีพที่หลากหลายและข้าราชการ) แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่า สองแนวคิดจะมีความคาดหวังต่อคนกลุ่มนี้เหมือนกัน กล่าวคือ ขณะที่แนวคิดมาร์กซิสต์เชื่อว่า ชนชั้นกลางเหล่านี้นำมาแค่เพียงระบบทุนนิยมทางเศรษฐกิจ แต่โครงสร้างส่วนบนคือรัฐและวัฒนธรรมยังคงมีลักษณะศักดินา ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงสำหรับชนชั้นล่าง แนวคิดแบบเวเบอเรียนกลับเชื่อว่า การขยายตัวของชนชั้นกลางจะผลักดันให้เกิดการหมดไปของความต่างทางชนชั้น การศึกษาเรื่องชนชั้นสามารถแทนที่ได้ด้วยการใช้ "ชั้นของรายได้" เป็นเกณฑ์ในการกำหนดอำนาจตามสาขางานบังคับบัญชา (authority) จะกลายมาเป็นเครื่องกำหนดชั้นของสภาพทางสังคมที่เหมาะสมกว่า การกำหนดฐานะทาง

ชนชั้นจากความสัมพันธ์ในการครอบครองปัจจัยการผลิต ซึ่งนั่นเท่ากับว่า แนวคิดวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ไม่สามารถให้คำอธิบายแก่สังคมได้อีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ในช่วงสามปีที่ผ่านมาได้แสดงท่าทีออกมาว่า การวิเคราะห์ตามแนวทางแบบมาร์กซิสต์น่าจะมีการถูกต้องมากกว่า — เพราะชนชั้นกลางเริ่มแสดงออกอย่างชัดเจนในการดำรงรักษา "ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ" โดยไม่สนใจว่าความมั่นคงนี้จะทำให้คนส่วนใหญ่ในสังคมมีชีวิตที่ดีขึ้นหรือไม่ แต่นี่ก็เป็นเพียงการพิจารณาชนชั้นกลางที่ขาดความต่อเนื่องจากพัฒนาการจิตสำนึกทางชนชั้นที่มีอยู่ในอดีต ซึ่งเชื่อว่า ชนชั้นกลางจะสามารถเป็นกลุ่มนำการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกันของทุกคนในสังคม และหากชนชั้นกลางสามารถพัฒนาจิตสำนึกก้าวหน้านี้ได้ จะเป็นปรากฏการณ์ซึ่งไม่คาดคิดที่น่ายินดีอย่างยิ่ง หมายความว่า เมื่อนั้น ชนชั้นกลางได้เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยสมบูรณ์แล้ว จากสถานะเพียงชนชั้นในตน (class in itself) เปลี่ยนเป็นชนชั้นเพื่อตน (class for itself) ต่อสู้จนสามารถสลายพันธนาการศักดินา และสร้างระบบประชาธิปไตยแท้จริงขึ้นแล้ว

ข้อสังเกตบางประการจากการศึกษา

1. แม้งานทางทฤษฎีไม่อาจหาข้อยุติเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชนชั้นกลางในสังคมไทย แต่ในความเป็นจริงก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่ามีชนชั้นกลางปรากฏขึ้นแล้วในสังคมไทย โดยเฉพาะการยอมรับเรื่องการขยายตัวอย่างรวดเร็วของคนกลุ่มนี้หลังปี 2501 สิ่งสำคัญที่สามารถใช้เป็นเครื่องยืนยันการดำรงอยู่จริงของคนเหล่านี้คือ การมีรูปแบบวิถีชีวิตที่เป็นอิสระจากพันธนาการของความสัมพันธ์ดั้งเดิมในสังคมศักดินาอย่างแท้จริง

ชนชั้นกลางที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทย คือ กลุ่มชนซึ่งมีความรู้มีรายได้อยู่ในเกณฑ์ดี ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางความทันสมัย ฯลฯ รูปแบบวิถีชีวิตของชนชั้นกลางจึงเป็นสิ่งที่น่าเลื่อมใส เป็นสิ่งที่ทำให้ชนชั้นล่างเกิดความคาดหวังว่า ตนอาจสามารถเลียนแบบพฤติกรรมชนชั้นกลางได้ อย่างไรก็ตาม น้อยถ้าไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตของตน ก็อาจประสบความสำเร็จในคนรุ่นลูกหลาน

เมื่อชนชั้นกลางมีอยู่จริง การทำความเข้าใจเกี่ยวกับชนชั้นนี้จึงนับเป็นสิ่งที่ควรมีการนำไปศึกษาต่อในอีกหลายมิติ นับตั้งแต่ การพิจารณาความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มคนเหล่านี้ ทั้งในด้านการศึกษา รายได้ วิถีการดำรงชีวิต หรือแม้แต่วิถีคิด/อุดมการณ์ รวมทั้งการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของพวกเขาในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สำคัญการศึกษาเกี่ยวกับ "คน" ไม่ว่าจะชนชั้นใดต้องไม่ลืมว่า "คนย่อมต้องผูกสัมพันธ์กับคน" ดังนั้น การศึกษาเรื่องชนชั้นกลางจึงต้องไม่ละเลยที่จะคำนึงถึงความสัมพันธ์ที่พวกเขามีต่อคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย

2. แม้การพัฒนาสังคมจะมีอยู่หลายแนวทาง แต่การเลือกพัฒนาชนชั้นกลางก็นับได้ว่ามีศักยภาพอยู่ค่อนข้างสูง เพราะชนชั้นกลางเป็นกลุ่มชนที่มีทั้งพลังทรัพย์ และพลังปัญญา ดังนั้นหากสามารถทำให้ผู้เสียเปรียบในสังคมไม่ว่าจะเป็นชนชั้นกลางหรือชนชั้นล่าง ตระหนักถึงความจำเป็นในการเป็นพันธมิตรที่จะต่อสู้กับชนชั้นการตั้งเดิมในระบบศักดินาอย่างชัดเจน การพัฒนาชนชั้นกลางก็อาจนำมาซึ่งการหลุดพ้นจากพันธนาการศักดินาของสังคมไทยได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ต้องไม่ลืมว่าแนวคิดเรื่องชนชั้นกลางเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ภายใต้สังคมทุนนิยม และสังคมทุนนิยมมีการพัฒนาภายใต้วัฒนธรรมการบริโภคอย่างเข้มข้น ดังนั้น หากสังคมไทยต้องการการพัฒนาเพื่อความเท่าเทียมกัน ความเพียงพอต่อการศึกษาเพื่อค้นหาเป้าหมายดังกล่าวจึงไม่อาจหยุดอยู่ที่การศึกษาเรื่องชนชั้นกลางเท่านั้น แต่จำเป็นต้องศึกษาดูว่านอกเหนือไปจากชนชั้นกลางแล้ว ยังมีคนกลุ่มอื่น (ชนชั้นอื่น) ในสังคมที่มีศักยภาพพอจะนำการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่การพัฒนาเพื่อความเท่าเทียมกันบ้างหรือไม่